

Krystyna Pieniążek-Marković

Fakultet za poljsku i klasičnu filologiju Sveučilišta Adama Mickiewicza, Poznań
krypien@amu.edu.pl

Kina i Europa kao geo(bio)grafski/auto(geo)-biografski prostori. Hrvatsko međuratno iskustvo

Predmet ovoga rada su dva hrvatska djela auto(geo)biografskog karaktera (s naglašenom pozicijom autora-pripovjednog subjekta i geografskog prostora), dva putopisa nastala u međuratno doba u kojima dolazi do europsko-kineskog susreta. U tekstu *Izlet u Rusiju: U Drezdenu (Mister Vu-San-Pej zanima se za srpsko-hrvatsko pitanje)* (1924.) Miroslav Krleža kreira pripovjedača koji nastoji kineskom turistu razmrsiti mrežu europskih (posebice srpsko-hrvatskih i jugoslavenskih) identifikacijsko-prostornih zamršenosti, što postaje prilikom za opovrgavanje europocentričnog pogleda na svijet, ali i prilikom za predstavljanje majstorskog autokriticizma. Hrvoje Grgurić u putopisu *Na Dalekom Istoku – uspomene našega dobrovoljca iz Sibirije, Mandžurije, Mongolije i Kine* (1931.) uvodi u tajne kulturnog krajolika Kine. U oba djela auto(geo)biografski doživljaj prostora jest (i ostaje) sučeljavanje s tajnom i nepojmljivom razlikom. Ključnu ulogu u susretu i upoznavanju posjećivane zemlje igraju vodiči – u Krležinu tekstu to je domaćin koji komplicira i usložnjava viđenje prostora, u Grgurićevu radi se o nekolicini znalaca određenih područja koji vješto objašnjavaju i upućuju autora, a njegova je uloga što vjernije prenijeti znanje. No unatoč tome, u oba slučaja putnici zaključuju svoje doživljaje konkluzijom o tajnovitosti i nerazumijevanju posjećivanog prostora što potvrđuje tezu o dominaciji predrasuda u njegovoj percepciji.

Ključne riječi: Miroslav Krleža, Hrvoje Grgurić, *homo geographicus*, hrvatski putopis, vodiči, kulturni krajolik

Pojmovi geo(bio)grafski i auto(geo)biografski prostori pripadaju diskursu koji se situira, ne situira na granici znanosti o književnosti i geografije te su povezani s oblicima artikulacije geobiografskog iskustva (Konończuk i Sidoruk 2015: 7). U široj perspektivi izrastaju iz prostornog, topografskog i specijalnog obrata (Warf i Arias 2009) u književnim i kulturnim istraživanjima kao i iz književne antropologije. U poljskoj znanosti o književnosti ta su istraživanja rezultirala, među ostalim, razvojem refleksije o

novom regionalizmu, kulturnom krajoliku, autobiografskim mjestima, odnosu između prostora i sjećanja te geopoetikom¹. U autobiografskom kontekstu posezanje za alatom, koji su ponudili istraživači veza između književnosti i geografije, čini se neizbježnim kada su predmet pozornosti upravo putopisi, dakle intimistički tekstovi u kojima se u prvi plan smješta autor-pripovjedač-junak-subjekt i prostor kojim prolazi i koji opisuje – geografsko-autobiografsko iskustvo.

Predmet ovog rada su dva hrvatska djela međuratnog doba snažno obilježena autobiografskim geografskim iskustvom: Hrvoja Grgurića *Na Dalekom Istoku – uspomene našega dobrovoljca iz Sibirije, Mandžurije, Mongolije i Kine*, Zagreb, 1931. i Miroslava Krleže *Izlet u Rusiju: U Drezdenu (Mister Vu-San-Pej zanima se za srpsko-hrvatsko pitanje)*, *Književna republika*, 1924. Iskustvo koje se izražava u navedenim tekstovima obuhvaća nekoliko aspekata: stavljanje na probu, susret s onim što je Drugo, nepojmljivo i opasno, s onim što ugrožava život; senzorički doživljaj, osjetilno iskustvo; subjektivno svjedočenje samim sobom o ovome kontaktu s geografskom stvarnošću i Drugim; iskustvo kao svjedočenje (staviti na probu, iskusiti, dokazati, izjaviti – „poddać próbie“, „doznać“, „dowieść“, „oświadczyć“, Nycz 2006: 12–16).

Homo Geographicus

Hrvoje Grgurić (1893. – 1982.) hrvatski je književnik (popularan u svoje doba, a onda zaboravljen), publicist i dobrovoljac u redovima austrougarske vojske u I. svjetskom ratu koji je poslan na rusko bojište. Tamo je u ljeto 1916. god. zarobljen, ali je

¹ Mikołajczak Małgorzata; Rybicka, Elżbieta [ur.]. 2012. *Nowy regionalizm w badaniach literackich. Badawczy rekonesans i zarys perspektyw*. Kraków: Universitas; Kalinowski, Daniel; Mikołajczak, Małgorzata; Kuik-Kalinowska, Adela [ur.]. 2014. *Geografia Wyobrażona regionu. Literackie figury przestrzeni*. Kraków: Universitas; Browarny, Wojciech; Lisiak-Gębala, Dobra; Rybicka, Elżbieta [ur.]. 2015. *Centra – peryferie w literaturze polskiej XX i XXI wieku*. Kraków: Universitas; Chojnowski, Zbigniew; Mikołajczak, Małgorzata [ur.]. 2016. *Regionalizm literacki w Polsce. Zarys historyczny i wybór źródeł*. Kraków: Universitas; Mikołajczak, Małgorzata; Zawadzka, Danuta; Sawicka-Mierzyńska, Katarzyna [ur.]. 2016. *Region a tożsamości transgraniczne. Literatura. Miejsca. Translokacje*. Kraków: Universitas; Chojnowski, Zbigniew; Rybicka, Elżbieta [ur.]. 2017. *Regionalizm literacki – historia i pamięć*. Kraków: Universitas; Angutek, Dorota. 2013. *Kulturowe wymiary krajobrazu*. Poznań: Bogucki Wydawnictwo Naukowe; Frydryczak, Beata; Ciesielski, Mieszko [ur.]. 2014. *Krajobraz kulturowy*. Poznań: PTPN; Frydryczak, Beata [ur.]. 2014. *Krajobraz i ogrody*. Poznań: PTPN; Budrewicz, Zofia; Sienko, Maria [ur.]. 2014. *Krajobrazy pamięci. Pamięć krajobrazu*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego; Kronenberg, Anna. 2014. *Geopoetyka. Związki literatury i Środowiska*. Łódź: Wydawnictwo UŁ; Rybicka, Elżbieta. 2014. *Geopoetyka. Przestrzeń i miejsce we współczesnych teoriach i praktykach literackich*. Kraków: Universitas; Konończuk Elżbieta, Sidoruk, Elżbieta [ur.]. 2012. *Od poetyki przestrzeni do geopoetyki*. Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku; Konończuk Elżbieta, Sidoruk, Elżbieta [ur.]. 2015. *Przestrzenie geo(auto)biograficzne w literaturze*. Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku; Czermińska Małgorzata. 2001. Miejsca autobiograficzne. Propozycja w ramach geopoetyki. *Teksty Drugie* 5, 183–200.

uspio pobjeći, vratio se na austro-ugarsku stranu i priključio 1. srpskoj dobrovoljačkoj diviziji. Nakon Veljačke revolucije pristupa Ruskoj armiji, a zatim je ponovo (početkom 1918.) primljen u Dobrovoljačku srpsku diviziju (doduše pod službenim nazivom Dobrovoljačka divizija SHS), kojoj se – s drugim dobrovoljcima koji su bježali s rumunjskog teritorija – želio priključiti u Vladivostoku. Nažalost, nije sustigao dobrovoljce niti u Vladivostoku niti u Harbinu, kamo je došao zadnjim vlakom. Tamo se pomirio s tim da ih više neće stići i od tada sve do 1924. god. lutao je Sibirom, Mandžurijom, Mongolijom i Kinom (cf. Hameršak 2000; 2013; Hrvatski biografski leksikon, vol. 7, 610–611).² *Homo Geographicus* Grgurić neprestano je na putu, uvijek između, i to ne samo među određenim točkama na karti, nego i između svakodnevice i graničnih situacija, između logike i metafizike.³ Navedeni putopis *Na Dalekom Istoku – uspomene našega dobrovoljca iz Sibirije, Mandžurije, Mongolije i Kine* književni je dokument tih autobiografskih azijskih iskustava *Homo Geographicusa* Grgurića, prostorne staze određene životne etape/faze života, autogeobiografije ili topobiografijâ (u množini!).⁴

Njegova knjiga ima karakter uspomena, pisana je s vremenske distance, ali se oslanja na (autentične ili fingirane) bilješke s putovanja i boravka. Nosi odlike putopisa, no njezina „fabula“ nije podređena isključivo kretanju u prostoru ili opisivanju mjesta. Naracija prati vremenski razvoj „akcije/radnje“ i posložena je u skladu s kronologijom događaja samo u uvodnim dijelovima, tri prva poglavlja opisuju konkretne fragmente putovanja i prostora: I. *Od Vologde do Mandžurije*, II. *Od stanice Mandžulije do Hajlara*, III. *Od Hajlara do Harbina*. Sličnog je karaktera XVII. poglavlje *Put do Tien-tsi-*

² Znamo da je, među ostalim, bio u službi u kozačkog atamana i bjelogardiste Grigorija Mihajloviča Semjonova i baruna Romana von Ungern-Sternberga, zapovjednika Azijske konjaničke divizije. Radio je kao knjigovoda u Čiti (Chita), gdje je vjerojatno imao obitelj, bavio se trgovinom i hazardom, bio je i u sovjetskim zatvorima (Hameršak, 2013, https://bib.irb.hr/datoteka/625479.Doktorski_rad_Filip_Hamersak_minimum.pdf). Boravak u zatvorima u Republici Dalekog Istoka i Sovjetskom Savezu u godinama 1921.–1923. opisao je u knjizi *Kroz tamnice i crvenu maglu – doživljaji u zemlji nove ideologije*, Zagreb, 1932. – dva izdanja i 1934., koja je imala i međunarodni uspjeh.

³ Uz Grgurićevu biografiju i doživljaje dobro pristaju konstatacije poljskog istraživača Jaceka Kaczmareka formulirane u radu *Topobiografje – wielowymiarowa przestrzeń bycia* (Topobiografije – višedimenzionalan prostor bivanja): „Homo geographicus je individualno biološko i društveno biće koje egzistira u-ovom-ovdje-svijetu. Njegovu biografiju u znatnom stupnju određuje kontekst mjesta. Prostor određuje realne osnove ljudske egzistencije, ograničavajući i stimulirajući ponašanje pojedinaca. *Homo geographicus* ima prostornu povijest. Njegovu životnu stazu određuje bivanje u situacijama između, koje su polazište za prekoračivanje granica između logike i metafizike, kao i između životne rutine i neobičnosti graničnih situacija. Život *homo geographicusa* karakterizira stalni pokret, promjena položaja u svijetu koji ga okružuje. *Homo geographicus* neprestano kreće na put. U svijetu mogućnosti izbora i barijera koje se pojavljuju on je lutilica. Donosi racionalne odluke, ali istovremeno ulazi u prostor metafizičkog čuđenja“ (Kaczmarek 2013: 32–33).

⁴ „Do sada prostorna staza čovjekova života zvana je bila geobiografijom. Ipak, uzimajući u obzir da se staza života odvija u topocentričnoj stvarnosti i da se sastoji od niza prostorno-vremenskih sekvencija, uveden je pojam topobiografijâ. Koristi se ovdje forma množine budući da ne postoji jedna topobiografija. Staza života sastoji se naime od niza sekvencija koje određuju sljedeće faze zemaljskog putovanja među mjestima privremenog zaustavljanja“ (Kaczmarek 2013: 29).

na. Tri, od ukupno dvadeset i jednoga poglavlja, govore o odabranim gradovima (Harbin, Šangaj, Peking), četiri – o izabranim likovima/osobama/pojedincima (Ataman Semjonov, Baron Ungern-Stenberg, Cecen Han Navaanceren, mongolski ministar pravosuđa, Kineskinja Tsi-ču,⁵ u koju se pripovjedač zaljubljuje), ostala podliježu problemskoj stratifikaciji – i u tom slučaju čini se da Grgurić prekida s konvencijom žanra ili modificira žanr u skladu s određenim ciljem koji je nesumnjivo predstavlanje iscrpne slike Kine. Budući da predstavljanje vlastitog prostornog iskustva/prostornih doživljaja spaja s interesom za širok spektar kulturnih pojava, uključujući kulturu svakodnevice, njegov izvještaj možemo uvrstiti u prostor kulturne geografije.⁶ Istražujući, interpretirajući i osmišljavajući pojedine pojave, putopisni subjekt „mapira značenja“. Grgurić povezuje intimistiku s uvjerenjem u misiju, želi prenijeti što više znanja o posjećivanoj zemlji, uključujući i onu u koju mu pristup omogućuju vodiči, mentori, prevoditelji. Prosljeđujući podatke o noćnom životu (XI. poglavlje), kineskim ženama (XII. – *Kineskinja kao žena, majka i ljubavnica*), vojsci i vojnicima (XIII. – *Kinez kao vojnik*), agrarnoj uredbi (XIV. poglavlje), vjeronanjima (XV. – *Konfucije, Lao-Tse i Budha*), pitanju stranaca u Kini (XVI. poglavlje), kazalištu (XIX. poglavlje), prepušta riječ sugovornicima. Strategiju „znam, jer sam vidio“ (usp. Nycz 2006: 14), upotpunjuje i ojačava strategijom „znam, jer sam čuo“ – obje služe postizanju efekta istinitosti prosljeđivanih informacija, a subjektivizam svojstven autobiografskoj naraciji upotpunjuje se, a nekada čak i zamjenjuje, „objektivnim“ kazivanjima „znalaca“. Cjelinu zatvara vremenska spona koja opisuje dolazak i odlazak putopisca.

Mada su u naslovu putopisa istaknute četiri destinacije: Sibir, Mandžurija, Mongolija i Kina, nekineskim prostorima posvećen je tako neznatan dio knjige da se ona zapravo može smatrati putopisom iz Kine, kako primjećuje Hameršak (2013: 198). To je prvo hrvatsko djelo tog žanra koje opisuje put u Kinu, putovanje kroz Kinu i boravak u Kini. Na kinesko područje zakoračio je u 19. st. Tomo Skalica, Brođanin koji je iz političkih razloga bježao pred službama apsolutističkog i centralističkog ustrojstva Aleksandra von Bacha, od 1849. godine ministra unutarnjih poslova u vladi Franje Josipa I. Izvještaj o boravku u Kini u *Putu oko svijeta* Tome Skalice zauzima marginalno mjesto⁷. Mnogo ranije i mnogo više vijesti o Carstvu Sredine donosio je Marco Polo,

⁵ U slučaju osoba čije stvarno postojanje nisam uspjela potvrditi, a time i pronaći danas obavezujući način zapisivanja njihovih imena, ostavljam originalan način, odnosno Grgurićev.

⁶ Svjesna sam naravno određene terminološke nepreciznosti, kulturna je geografija smjer koji se razvija od osamdesetih godina 20. st., dakle pola stoljeća nakon tiskanja Grgurićevih uspomena. Osnivačkim tekstom nove kulturne geografije smatra se rad Cosgrova i Jacksona *New Directions in Cultural Geography* (1987) (Usp. Rybicka 2012).

⁷ Jedva deset redova u kojima se govori o znatnom stupnju „civiliziranja“ u svakoj grani znanosti, zanata i trgovine, o civilizaciji koja seže iz razdoblja prije 2000 godina. Zatvorenost Kine na kontakte sa svijetom – u ocjeni Skalice – prouzrokovala je zaustavljanje razvoja. Spominje i najveću na svijetu gustoću naseljenosti i broj stanovništva koji prekoračuje broj stanovnika cijele Europe (Skalica 2007: 174).

rođen 1254. god. Hrvati rado smatraju zemljakom tog Korčulanina i mletačkog trgovca, poznatog putnika po putu svile i jednoga od prvih Europljana koji su stigli do Kine. Putovanja Marca Pola pod naslovom *Knjiga svjetskih čudesa*, poznata i kao *Putovanja Marca Pola*, zapisao je Rusticelli iz Pise kada je Marco Polo boravio u zatvoru u Genovi. U tom kontekstu nedvojbeno putopis Hrvoja Gurgurića treba smatrati prvim hrvatskim putopisom u Kinu. Vjerojatno je inspiriran putopisom poljskog pisca Ferdynanda Antonija Ossendowskoga (*Bogowie, ludzie i zwierzęta* ili *Przez kraj ludzi, zwierząt i bogów. Konno przez Azję Centralną*, Warszawa 1923; Poznań 1927; repr. Białystok 1991; Poznań 2009; Dziekanów 2010; *Żygotinje, ljudi i bogovi*, Zagreb 1924.), koji uostalom Grgurić u svom tekstu spominje.

Između Carstva Sredine i Dalekog Istoka te između Europe i Hrvatske

Predgovor hrvatskog putnika skreće pozornost na dvije perspektive i danas prisutne u naracijama i viđenju opisanog prostora, a koje se skrivaju iza naziva Carstvo Sredine kao (naglašava autor) lokalni naziv i Daleki Istok – naziv koji kolonizira, situira Europu u centru svijeta i kojim se autor-junak-subjekt najčešće služi. U kratkom Predgovoru (1,5 stranica) taj se pojam pojavljuje četiri puta. Od toga tri puta tim nazivom otvara ulomke koji slijede, on postaje, dakle, vrsta uvodne natuknice, identifikator opisanog prostora. Njegovi su atributi istaknuti u uvodnom tekstu, koji ima funkciju primamljivanja čitatelja, a to su *stranost, osobitost* (eventualno slabo poznavanje), *neobičnost* (posebnost, izuzetnost), *patrijarhalnost*, podređenost *čudnovatomu, nepojmljivomu* zakonu. U sljedećim kratkim pasusima razvija karakteristiku Carstva Sredine u kojoj uglavnom naglašava *krajnju različitost, antipodnost* u usporedbi s time što je poznato Europejcima.

Hrvatska književnost međuratnog doba govori i o nerazumijevanju, nejasnoći, zamršenosti europske, a prije svega hrvatsko-srpsko-jugoslavenske zbilje, koju pokušava shvatiti kineski turist nakon dolaska u Europu. Miroslav Krleža, najznačajnija i ujedno najkontroverznija osobnost hrvatske književnosti 20. st., u putopisu u Rusiju izvješćuje o razgovoru s gospodinom Vu-San-Pejom, kojega je susreo u Dresdenu. Susret s putnikom iz dalekoga svijeta omogućuje Krleži isticanje nekoliko paradoksa upisanih u hrvatski identifikacijski sklop onoga vremena (ukorijenjen u dalekoj prošlosti, a prisutan i danas), koji je rezultat spleta nekoliko činjenica: 1. periferan položaj na rubovima zapadne Europe, a istovremeno snažan osjećaj pripadanja europskoj kulturnoj sredini, koja crpi svoje korijene iz Sredozemlja (Pieniżek-Marković 2015); 2. pripadanje stranim i iznadnacionalnim državnim strukturama: od 1102. (personalna unija s Ugarskom) do 1991. nedostatak vlastite države, funkcioniranje/smještanje/položaj i rascjepkanost u okvirima stranih političkih organizama, a od 1918. pripadanje Državi Srba, Hrvata i Slovenaca (29. 10. 1918.), zatim Kraljevstvu Srba, Hrvata i Slo-

venaca (1. 12. 1918.), od 1929. Kraljevini Jugoslaviji, a nakon 1945. Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji (i tako do 1991.); 3. upletenost u srpsko-hrvatske odnose razlika, sličnosti, istovjetnosti (jezika, podrijetla, konfesije, zauzimanog područja); Velimir Visković skreće pozornost na povezanost Krležinih primjedbi s trenutkom u kojem je nastao putopis *U Drezdenu*:

godine 1924., kad piše zapis o susretu s Vu-San-Pejom, Krleža je duboko razočaran novom državom, velikosrpskom hegemonijom, neriješenim socijalnim pitanjem, ogorčen karijerizmom svojih vršnjaka i općom korumpiranosti. Iz tog osjećaja nastaje i ovaj sjajan, beskrajno duhovit i u svojoj dijagnostici društvenog stanja i političkoj analitici iznimno lucidan tekst (Visković 2001: 76).

Leži li Hrvatska u Europi? Hrvatski autoidentifikacijski paradoksi

Prvi paradoks je situacija u kojoj autor-narator-putnik – koji u svojim tekstovima opovrgava pripadanje Hrvatske Europi – ulazi u ulogu ne samo predstavnika Europe već i domaćina, priča o povijesti i budućnosti Europe i o problemima europske kulture.⁸ Drugi paradoks povezan je s nedostatkom vlastite države, čiji bi se naziv poklapao s nazivom etnosa i jezika, dakle dopuštao jednoznačno identificirati narod s područjem. Godine 1924., kada Krleža piše o susretu s Vu-San-Pejom, Hrvatska je dio Kraljevine SHS. No, pripovjedač (putopisni subjekt) pojednostavljuje naziv države u nadi da će ga to spasiti od neizbježnosti objašnjavanja složenih južnoslavenskih, prije svega srpsko-hrvatskih odnosa. Kaže da je iz Jugoslavije (države južnih Slavena). Ali se tom odlukom upliće u drugi problem: ideju jugoslavenskog zajedništva prema kojoj nije imao jednoznačan odnos. U *Hrvatskoj književnoj laži* demaskira pripadnost Hrvatske Europi i hrvatske književnosti europskoj književnosti. U putopisu *U Drezdenu* demaskira istinu o ideji i jugoslavenskom zajedništvu, koja fundamentalno značenje

⁸ Prije no što će Krleža početi izvještavati o susretu s gospodinom Vu-San-Pejom, predstavlja Dresden kao mjesto vezano s njegovim intimnim uspomnama, kao autobiografsko mjesto (Czermińska 2001), donekle „vlastito“, koje je doživio osjetilima i intelektom, „konzumirao“ (sjeća se mirisnih drezdenschkih medenjaka, barokne zgrade Zwinger koju je opisivao u mladosti, Arthura Schopenhauera, kojega zove mentorom i učiteljem važnim za razvoj njegove osobnosti). Ulazak u ulogu domaćina prilika je za autoironijski pogled na mjesto Hrvatske u Europi: „u tom intimnom i toplom raspoloženju, u atmosferi starih i dobro poznatih događaja i stvari, k meni je bio pristupio gospodin Vu-San-Pej – te me zapitao, gde je Cvinger. Kao dobar Evropejac, mnogo bliži Cvingeru i Drezdenu od gospodina Vu-San-Peja, koji napokon nije jeo drezdenschke medenjake kao dete i nije dak filozofa iz ovog grada i nije pisao domaće zadaće o Cvingeru, „prekrasnoj baroknoj zgradi“, ja sam se upoznao s njime kao domaćin Evropejac i čitav dan ja sam mu pričao o Evropi. [...] Kada je istoga večera doznao da nisam German i da nisam što više ni Evropejac, njega je to vrlo iznenadilo“ (Krleža 1926: 34).

ima u doba romantizma i ilirizma. Hrvatske autodefinicije i autoidentifikacije Krleža predstavlja kao osnovane na laži.⁹

Pokušaj da sugovorniku olakša prostorno lokaliziranje Hrvatske (kao dijela države južnih Slavena) na karti Europe nije bio uspješan jer je gospodin San-Pej Jugoslaviju pobrkao s Čehoslovačkom, koju je uostalom pogrešno zvao Čekoslavijom. Nastojanje pripovjedača da raspetlja europsku i slavensku složenost dovodi do novih komplikacija u očima Kineza i do ismijavanja europocentričnog gledanja na svijet, do osvješćivanja kako je mikroskopska skala europskih podjela gledana s monumentalne i kineske perspektive:

– Tako dakle? Ja nisam German? A odakle sam?

– Iz Jugoslavije, gospodine San Pej!

...

– A jes! Jes! Čekoslavija! ...

– Ne, ne, gospodine Vu-San-Pej! Vi se bunite! Jugoslavija nije Čekoslavija. Čekoslavija je Čekoslovakija. Slovakija, Slovenija, Slavija, Slavonija, Jugoslavija, Čehoslovakija, sve su to razne zemlje, razni narodi, razne države.

– Čudno! Jel te? Sve to tako jednako zvuči. Panslavija!

...

– Panslavija, To je romantična neka iluzija, malogradanska, prošlostoljetna, g. Vu-San! Jugoslavija nije Čekoslavija! Čekoslavija je republika, a Jugoslavija je kraljevina. Ta republika Čekoslavija je od kraljevine Jugoslavije udaljena petstotina kilometara. To su dve države! ...

– Izvinite, ispričao se ... iz naše kineske distance, od – deset petnaest hiljada kilometara tih vaših petstotina kilometara ne čine tako uočljivu razliku. ...

– He he! nikako ne mogu da se setim gde bi mogla da bude ta vaša Jugoslavija.

...

– Jugoslavija je balkanska država, gospodine! Balkan!

Po onom modrom razvodnjenom ribljem pogledu Vu-San-Peja, moglo se je mirno zaključiti da je on već čuo za Balkan, ali da se od onih bezbrojnih poluotoka i otoka evropskih ne može dobro da snađe i da je u magli. (Isto kao što je i jedan Evropejac u magli kod imena Ton-king, Hai-nan, Šan-tung, Liau-tung, Bal-kan). Tako smo ustali, pošli do zemljopisne karte (u holu hotelskom) i ja sam gospodinu Vu-San-Peju zorno objasnio što je Balkan i kako zapravo

⁹ „U onaj hip i u onom raspoloženju prosto mi je bilo glupo da sam sebe provociram i da g. San-Peju kažem istinu. Zaboravio sam da postoji srpsko-hrvatsko pitanje i da nema Jugoslavije, nego da postoji Eshaezija. Upravo tačno u smislu vidovdanskoga ustava: Kraljevstvo Es – Ha – Es. Jer napokon nema države koja bi se zvala drukče nego što se zove. Dakle: Kraljevstvo Eshaezija. Kako nisam imao nameru da provociram, ja sam ipak lagao u interesu nekog imaginarnog jugoslavenstva, duboko svestan da ružno lažem i da varam Kineza. Istodobno sam se setio i toga, da mi tako lažemo i varamo svet i sami sebe da nešto jest što nije već šezdeset godina, i tako sam uzdahnuo. Nisam imao karaktera da ne lažem. U početku Jugoslavenstva bila je opet jedamput laž“ (Krleža 1926: 34).

leži Jugoslavija. ... opet mi se jedanput neoborivo objasnilo kako mi po evropskim školama učimo zemljopis šematično, glupo i ograničeno. Mi postavljamo Evropu za nedvornu i uglavljeni centar sveta ... Za gospodina Vu-San-Peja bila je Evropa grozd obešen na Iberiju i kod tog zemljopisnog razmatranja ja sam vrlo precizno osjetio relativitet našeg evropskog gledanja (Krlježa 1926: 34–35).

Savršena ironija te „iluminacije“ ili prosvjetljenja koje doživljava pripovjedač-Hrvat-Europejac destruirati i ismijati europocentričan način gledanja, osjećaj nadmoći nad drugim civilizacijama, hrvatski osjećaj važnosti i slavensku ideju zajedništva. Magdalena Koch, autorica članka o ogledu Balkana s kolonijalne i postkolonijalne perspektive, svoja razmišljanja o citiranom Krlježinu tekstu zaključuje ovako: „Tom ismijavačkom gestom uvođenja ‘egzotičnog’ Stranog/Tudeg – ne samo prema Balkanu nego i prema Europi općenito – dobivamo vlastitu [hrvatsku – op. KPM] antikolonijalnu naraciju koja se može ubrojiti u postkolonijalni instrumentarij hrvatske književnosti“ (Koch 2009: 84). Krlježino ismijavanje, međutim, obuhvaća širu problematiku, razotkriva smiješnost naših europskih, s kineske perspektive minijturnih državnih jedinica i regija koje još uz to imaju labave granice, nisu trajne, uvjetovane su ideološki, kulturno, jezično. Kada mapiranje Europe ne bi bilo podređeno političkim, etničkim ili religijskim načelima, nego na primjer kulinarsko-senzoričkim pokazalo bi se da se Europa dijeli na znatno veća i znatno jednorodna kulturna područja. Senzorička geografija možda bi izdvojila teritorij drezdenschkih medenjaka koji imaju svoje „rođake“ u cijeloj Srednjoj Europi: Poljskoj (torunjski, staropoljski medenjaci), Hrvatskoj, Srbiji, Češkoj, Slovačkoj, Austriji, Mađarskoj... (o kulinarskom mapiranju Srednje Europe usp. Rybicka 2014: 390–407).

Auto/bio/geo/grafije Krlježe i gospodina Vu-San-Peja

Krlježina autobiografska naracija, koja zavezuje čvor nejasnoće oko europskih, a prije svega južnoslavenskih identiteta, (auto)identifikacije i pripadanja, neraskidivo je povezana s geobiografskim iskustvom koje Elżbieta Konończuk definira kao „iskustvo koje odražava uvjetovanost protoka ljudskog života karakterom geografskih mjesta u kojima se on ukorijenjivao“ (Konończuk 2015: 64). Karakter je sjeverne Hrvatske i Zagreba, gdje se Krlježa rodio, živio i umro (1893.–1981.), periferno i „prolazno“ područje koje je mijenjalo svoje vladare i državnu pripadnost. To je također područje koje je podlijegalo – poput njegovih stanovnika, uključujući autora putopisa *U Drezdenu* – različitim ideologijama: od kroatocentričnih, preko mađaronskih, austroslavističkih, panslavističkih do jugoslavističkih, koje su snažno utjecale i na međuratno doba. Sugovornik gospodina Vu-San-Peja ne zna, dakle, dati jednostavan odgovor na pitanje: „koje ste narodnosti“? U dugačkom i kompliciranom objašnjenju Krlježa postiže majstorstvo sarkazma, (auto)ironije i kriticizma uperenoga u same Hrvate i njihove sklonosti pre-

ma traženju zajednica kao i sklapanja ugovora protiv aktualnih neprijatelja, nerijetko davnih saveznika. Priziva kompliciranu hrvatsku povijest, pitanja konfesije, jezične odvojenosti, a sve to u kontekstu problema koji su posljedica hrvatsko-srpske istodobne bliskosti i neprijateljstva. Treći je to paradoks sustava hrvatskih identifikacijskih hrvanja za eksplikaciju kojima nije ovdje mjesto, a koje u perspektivi Vu-San-Peja još jače kompliciraju sliku Europe. No najveći je paradoks u tome što se bit nerazriješivih problema – ruga se Krleža – skriva u misterioznoj razlici naglasaka¹⁰ i vjeri da djevoja (ne) može roditi („Hrvati veruju da žena može roditi dete kao devica, a Srbi po iskustvu tvrde da je to nemoguće. Još ni jedna Srkinja do dana današnjeg nije rodila kao devica“, Krleža 1926: 37–38). Pisac crta pred sugovornikom ideološki krajolik koji je nastao pod utjecajem određenih nacionalnih koncepcija i povijesnog sjećanja, koji je polje borbe za značenje određenih nacionalnih, etničkih skupina, a ne neutralan geografski prostor (Rybicka 2012: 16). Autobiografsko doživljavanje Europe Vu-San-Peja kojega je Krleža doista susreo u Dresdenu ili imaginarnoga junaka teksta (problem fiktivnosti ili istinitosti nema ovdje značenja), nakon što ga je hrvatski pisac uveo u tajne europske zbilje, svodi se na uzdisanje: „Sve je sada u Evropi postavljeno na glavu“, „To je kod vas u Evropi sve vrlo zamršeno!“, „Čudno“, „Neverovatno!“, „To je paradoksalno!“, „Meni izgleda da su to sve sama protuslovlja!“

Mentori i suautori *Na Dalekom Istoku* Hrvoja Grgurića

Oba teksta – Krležin i Grgurićev – orijentirana su na djelovanje, na emocionalne reakcije čitatelja. Krležin komizam usmjeren je na autorefleksiju i autoprepoznavanje, dok se objavljivanje Grgurićeva putopisa u Zabavnoj biblioteci locira u konvenciji upoznavanja putem zabave, ali radi se ovdje o upoznavanju Drugoga. Mještani, koji pružaju podatke o prostoru kojim se kreće autor-pripovjedač-junak-subjekt, vodiči su koji objašnjavaju, a ne – kao kod Krleže – usložnjavaju pitanja. Grgurićev tekst ima obilježja edukacijskog putopisa, stoga je u njemu drugačija uloga „vodiča“. Naravno, drugačiji je i kalibar pisca, nema dakle kod Grgurića ni traga Krležine virtuoznosti, ali i drugačija je svrha teksta i prenosi se znanje o drugom području. Dok je Krleža uglavnom svome sugovorniku dozvoljavao da se čudi, Grgurić postaje savjestan zapisivač koji prepušta pripovijedanje svojim mentorima i navodi dugačke fragmente njihovih priča. U svako područje života, povijest i ambijent gradova, specifičnost određenog područja uvodi drugi „upućeni“ sugovornik, a ima ih više od deset. Ne znamo koji su od njih realne osobe, koga je doista sreo za vrijeme boravka u Kini, a tko je element

¹⁰ Visković primjećuje da, dodirujući problem jezika, Krleža problematizira „i vlastitu poziciju i jezični identitet jer i sam još uvijek u to vrijeme piše ekavski (ostajući vjeran ideologiji jezičnog integralizma koju je prihvatila većina hrvatskih pisaca nakon I. svjetskog rata), ali napominjući da danas govori hrvatski odazivajući se aktualnim javnim pozivima izlijepljenima po Zagrebu“ (Visković 2001: 72).

strukture teksta, fingirani „izvor znanja“ koji treba uvjeriti čitatelja kako autor prenosi istinu. Uspomene *Na Dalekom Istoku* napisane su po povratku u Hrvatsku, ali nemamo nikakve podatke o tome je li Grgurić sastavljao bilješke za vrijeme putovanja ili je vadio iz sjećanja znanje usvojeno za vrijeme susretâ i razgovorâ.

Grgurić se služi citatom (najčešće) ili izostavljajući navodnike obavještava da prosljeđuje informacije koje je dobio od upućene osobe. Ključna je riječ za njegovu putopisnu priču i za predgovor *ličnost* – osobnost, individualnost, persona (poznata osoba). I mada biva da su to slučajno upoznate osobe, najčešće se pokazuje da su iznimne: postigli su iznimno znanje, društveni položaj, obavljaju neku posebnu misiju, stručnjaci/eksperti/znalci su u svojim poljima. Vode putnika kroz „krajeve djetinjčkih sanja i maštanja“, „otvaraju vrata u dušu velike nacije“ (Grgurić 1931: 6), a znanje postignuto na taj način i spojeno s vlastitim zapažanjima – uvjerava pripovjedač – omogućilo mu je da prosuđuje, ocjenjuje, kao i *zavoli* „taj neobični narod, neobične ljude ispupčenih jagodica i kosog razreza očiju“ (ibid: 6). Likovi-upućeni vodiči po duhovnom svijetu izranjaju iz uspomena kao iz arhiva i „stresajući sa sebe prah višegodišnje bezaktivnosti, ponovo stupaju na scenu borbene, samosvjesne, pune odmorene energije“ (ibid: 6). Predajući im ulogu pripovjedača, narator se povlači na poziciju zapisničara. U rečenici kojom zaključuje Predgovor kaže: „te ličnosti ispričaće Vam o tome, što sam sve vidio, što sam susretao lutajući beskrajnim područjima tajanstvenih i misterioznih krajeva“ (ibid: 6).

S prvim stručnjakom za pitanja Dalekog Istoka, navodno poznatim profesorom lingvistike iz Vladivostoka, susreće se još u vlaku, dakle prije ulaska na intrigantno područje. Koristeći današnju perspektivu (npr. Urry 2007), možemo reći da priča profesora kojega je susreo u vlaku obavlja ulogu današnjih vodiča, blogova, interneta, knjiga koje turist studira prije polaska na put i stoga ne ulazi u novo već na neki način u poznato. Profesor govori o nepreglednom kraju, neobičnim ljudima, naročitom životu, osobitom moralu, kultu predaka, obrani od vanjskih utjecaja, dubokom filozofskom shvaćanju ljudske duše, čovjekovih pobuda, misli i postupaka (ibid: 18). Sljedeći su stručnjaci već stanovnici mjesta koje posjećuje. Mandžuriju i pleme Mandžura upoznaje kroz priču gospodina Juan-san-tsija, ljubaznog domaćina u prvom redu. U svijet kineskih okusa, koje ocjenjuje jednoznačno pozitivno, kulinarskih običaja i osobitosti u uređivanju doma uveden je kod gostoljubivog Li-tunga, vicegubernatora provincije Zhejiang, mandarina prvih triju klasa, koji je rođen u Pekingu, „stvar kojom se Kinez osobito ponosi“ (ibid: 64), iz ugledne familije sjevera, bogat (oznaka bogatstva su dugački nokti, mogu rasti samo kod čovjeka koji ne mora raditi, ibid: 65). Prijatelj Li-en-fu, komprador njemačke kompanije za eksport, vodič je po zabranjenom svijetu, noćnom životu kineskoga grada. S njim posjećuje javnu kuću, pušionicu opijuma i kasino. Drugi ga prijatelj, Šan-ja-tse, vodi po svojoj imovini, govori o agrarnom sustavu i ceremonijama koje prate poljske radove, „upućujući me u tajne velike nacije, ogromne kao kontrasti njezine tragedije, njezinog bogatstva i njezine bijede“ (ibid: 116). Feministkinja Šan-li

iz Šangaja rasprostire pred njim šarenu sliku života kineske žene, a Čai-fang-lu, komandant garnizona, priča o kineskoj vojsci. Tajne vjerovanja i triju kineskih religija otkriva Ja-tse-min, nadstojnik samostana u nebeskom hramu Tian tan (Temple of Heaven) u Pekingu. Pronalazi i vodiča po pagodama (Čin-fulien). U poglavlju posvećenom Pekingu poziva se na priču „jednog starog pisca“. Pisac, navodno poznat, Čen-Huan-šang (navodno omiljena osoba na prijemima europskih kolonizatora, prožet europskim duhom, ali i ponosan zbog svoje tradicije) karekterizira specifičnost kineskog kazališta.

Autentičnost i slučajnost ili precizna režija

Vodiči po Kini su dakle iznimne osobe, „upućene“, obnašaju važne društvene funkcije, podrijetlom su iz bogatih porodica. U putopisu ne saznajemo kako putnik na njih nailazi, tko priređuje te susrete, koliko su režirani i pripremljeni za potrebe putnika iz daleke južne Europe, a koliko su spontanog karaktera. Pripovjedač želi da čitatelj vjeruje u slučajnost i autentičnost: „Slučajna poznanstva u Kini s ljudima, upućenima u tamošnje prilike i blagodareći svom višegodišnjem boravku u Carstvu Sredine uz neposredni dodir s predstavnicima kineskog naroda, dovodio mi je pred oči sve novije i novije strane života ove nacije“ (ibid: 96). Grgurićeva reprezentacija Kine rezultat je susreta s određenim predstavnicima naroda, malo – osim općih konstatacija – govori o životu najbrojnije grupe, o najnižim društvenim slojevima. Čak su osobe koje slučajno susreće putujući nekim prijevoznim sredstvom iznimne osobe, poput bogatog trgovca Čang-lua, naprednog oca. Osim tradicionalnih patrijarhalnih normi, koje su više od 50 stoljeća omogućila kineskom narodu sačuvati kompaktnost, on svoju kćerku uči strane jezike, čime joj pruža šire vidike od onih koje Kineskinji određuje tradicija.

Navodno je također slučaj naveo na Grgurićev put (jer su zajedno putovali vlakom Blue Express) gospodina Wan-lija, „ugledan Kinez po svom službenom položaju, naobrazbi i po svom socijalnom značenju“ (ibid: 142), koji je bio – kako kaže priča – bliski suradnik Yuana Shikaija (u tekstu Ju-an-ši-kaj), prvog predsjednika Republike Kine. U Grgurićevu putopisu on je predstavljen kao genije neobičnih sposobnosti, izniman psiholog, dalekovidan diplomat, spasitelj Kine, međutim bila je to dosta kontroverzna osoba. Wan-li predstavlja također pitanje odnosa Kineza prema strancima (ibid: 140–151). O njegovoj društvenoj i financijskoj poziciji govore dugački nokti i tradicionalna nošnja (kaftan i hlače od teške crne svile uobičajenoga kineskog kroja). U ocjeni naratora izgleda kao tipičan predstavnik svoje rase.

Transfer znanja

Sunaratori teksta i stručnjaci u razmatranim pitanjima su medij koji služi transferu znanja o Kini, koje će zatim – u obliku knjige na hrvatskom jeziku – biti dostupno Eu-

ropejcima u Hrvatskoj, Srbiji, Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori. Unatoč autobiografskom žanru, osobni, intimni motivi (osim ljubavnog) stišani su u korist „objektivnih“ činjenica. Otkrivač nepoznatih svjetova, u uspomenama i zapisivanim pričama svojih vodiča, pred čitateljem otkriva upoznato. Stoga putopis ima obilježja praktičnog putopisa (može služiti kao turistički vodič), koji kao u leksikonu razvija određene problematske natuknice. Praktični putopis ovdje je neraskidivo povezan s edukacijskim karakterom putovanja koje prate opasnosti, granične situacije i događaji (avanturistički putopis). Edukacija se odvija u procesu osobnog senzoričkog doživljavanja, koje uključuje sva osjetila: vid, okus, sluh, miris¹¹ kao i u procesu „primanja instrukcija“. Adept je u pratnji vodiča koji pomažu orijentirati se u prostoru, kulturi, običajima, povijesti, uvode u društveni život, upućuju u drugost, „vode preko praga“. Figura vodiča je iznimno važna, zapravo bez njega putnik ne ulazi ni u jedno područje kineske zbilje. Susret sa zemljom ujedno je i susret s onim tko zna više, tko uvodi u široko shvaćeni krajolik kulture, duhovnosti, prošlosti. Uvjet usvajanja znanja trebala bi biti sposobnost mimikrije, prilagodavanja:

Gonjen nesuzdržljivom radoznalošću i potrebom da upoznam život neobičnog naroda „s kosim očima“, nastojao sam, da se prilagodim svim licima, koja su mi u tom pogledu mogla biti od koristi, bilo da mi dadu upute, bilo da mi posluže vodičima u labirintu kineske strukture života.

Nije onda čudo da se kao u šarenom kaleidoskopu pred mojim očima nizala povorka ljudi svih mogućih klasa, razne kulture i civilizacije, pripadnika bijele i žute rase socijalnog položaja i ekonomskog stanja. I svako novo poznanstvo, otkrivalo mi je nove vidike, šireći mi pogled u proučavanju Carstva Sredine.

A možda nigdje na svijetu nije to proučavanje teže negoli u zemlji sinova Žutog Zmaja, koji su nepristupačni, nepovjerljivi i neprijazni prema strancima, i ljubomorno čuvajući svoje nacionalne svetinje, dok ih „bijeli đavo“ ne oskvrne svojim dodirima i ne ožigoše na vječna vremena sramotnim žigom (ibid: 176).

Šestogodišnje razdoblje provedeno u Kini, tisuće prijeđenih kilometara, mnoštvo upoznatih mjesta i saslušanih priča nisu za autora dovoljan razlog koji bi mu dopustio govoriti da je duboko upoznao zemlju, ona i dalje ostaje tajna, misteriozna. Unatoč tome što su ga eksperti uputili u mnoga pitanja, autor ponavlja stereotype o nedostupnoj zemlji, zatvorenoj za strance, čime potvrđuje već mnogo puta konstatiranu činjenicu da se posjećivana zemlja gleda tako kako bi se vidjelo ono što su diktirale sheme i predrasude prisutne u kolektivnoj mašti. Time se potvrđuje neraskidivost kulture i krajolika u auto/bio/geo/grafskom iskustvu.

¹¹ U senzoričkim doživljajima dominiraju konstatacije o ljepoti krajolika, ukusnoj hrani, napornoj buci i specifičnom i sveprisutnom zadahu bobova ulja. O mirisu Kine u putopisima poljskih i srpskih autora druge polovice 19. st. usp. Ewertowski 2018.

Zaključak

Auto(bio)geografska iskustva junakâ međuratnih hrvatskih putopisa Miroslava Krleže i Hrvoja Grgurića potvrđuju tezu o fundamentalnoj ulozi vodiča u percepciji posjećivanoga i upoznavanoga prostora. U Krležinu tekstu izvor znanja o Europi je pripovjedač koji se sučeljava s hrvatskim sklopom autoidentifikacijskih problema koji su nadvladali priču o Europi i zakomplicirali njezin portret. Protagonista putovanja po Kini Hrvoja Grgurića (autora i pripovjedača) prate vodiči koji jasno objašnjavaju povijesno-kulturno-gospodarski kompleks tamošnjih tradicija, običaja, pojava. A ipak, paradoksalno, u oba slučaja putnici zaključuju svoje doživljaje konkluzijom o tajnovitosti i nerazumijevanju posjećivanog prostora. Ovi tekstovi još jednom potvrđuju tezu o dominaciji predrasuda u percepciji posjećivanoga mjesta i njegovih stanovnika. U oba djela ta je predrasuda uvjerenje u nemogućnost uzajamnog razumijevanja.

Literatura

- Arias, Santa; Warf, Barney [ur.]. 2009. *The Spatial Turn*. London, New York: Routledge.
- Cosgrove, Denis; Jackson, Peter. 1987. New Directions in Cultural Geography. *Area*, 2, vol. 19.
- Czermińska, Małgorzata. 2001. Miejsca autobiograficzne. Propozycja w ramach geopoetyki. *Teksty Drugie*, 5, 183–200.
- Ewertowski, Tomasz. 2018. Scent of the Dragon: On the Poetics of the Senses in Travel Writing on China. *Forum Poetyki*, summer 2018, (13). <http://fp.amu.edu.pl/scent-of-the-dragon-on-the-poetics-of-the-senses-in-travel-writing-on-china/>. Pristup 13. srpnja 2019.
- Grgurić, Hrvoje. 1931. *Na Dalekom Istoku – uspomene našega dobrovoljca iz Sibirije, Mandžurije, Mongolije i Kine*. Zagreb: Zabavna biblioteka.
- Hameršak, Filip. 2000. Nepoznati Hrvoje Grgurić. *Kolo* 4, 25–40.
- Hameršak, Filip. 2013. *Hrvatska autobiografija i prvi svjetski rat*. Doktorski rad. Zagreb: Filozofski fakultet. https://bib.irb.hr/datoteka/625479.Doktorski_rad_Filip_Hameršak_minimum.pdf. Pristup: 13. srpnja 2019.
- Hrvatski biografski leksikon, natuknica: Hrvoje Grgurić, vol. 7, 610–611.
- Kaczmarek, Jacek. 2013. Topobiografie – wielowymiarowa przestrzeń bycia. *Białostockie Studia Literaturoznawcze*, 4, 25–39, <http://bsl.uwb.edu.pl/download/bsl4/02-Kaczmarek.pdf>. Pristup 13. srpnja 2019..
- Karjalainen, Pauli Tapani. 2003. On geobiography. U: *Place and Location Studies in Environmental Aesthetics and Semiotics III* [ur. Sarapik, Virve; Tüür, Kadri], Tartu: Estonian Academy of Arts, Estonian Literary Museum, 87–92, http://www.eki.ee/km/place/pdf/kp3_05_Karjalainen.pdf

- Koch, Magdalena. 2009. 'My' i 'Oni', 'Swoj' i 'Obcy'. Bałkany XX wieku z perspektywy kolonialnej i postkolonialnej. *Porównania* 6, vol. VI 75, 75–93.
- Konończuk, Elżbieta; Sidoruk, Elżbieta [ur.]. 2015. *Przestrzenie geo(auto)biograficzne w literaturze*. Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku.
- Konończuk, Elżbieta, Geobiograficzne doświadczenie lektury. U: *Przestrzenie geo(auto)-biograficzne w literaturze* [ur. Konończuk, Elżbieta; Sidoruk, Elżbieta]. Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku. 63–75.
- Krleža, Miroslav. 1926. U Drezdenu. (Mister Vu-San-Pej zanima se za srpsko-hrvatsko pitanje.). U: *Izlet u Rusiju*. Zagreb: Izdanje „Narodne knjižnice“. 33–39.
- Nycz, Ryszard. 2006. O nowoczesności jako doświadczeniu. U: *Nowoczesność jako doświadczenie* [ur. Nycz, Ryszard; Zeidler-Janiszewska, Anna]. Kraków: Universitas. 7–17.
- Pieniążek-Marković, Krystyna. 2015. Na zachodnich rubieżach. Paradoxy chorwackiej kultury. U: *Zachodnioeuropejska mozaika kulturowa (1848-2010)* [ur. Tomczak, Maria; Gajewska Grażyna]. Gniezno: Instytut Kultury Europejskiej UAM. 225–249.
- Rybicka, Elżbieta. 2012. Literatura, geografia: wspólne terytoria. U: *Od poetyki przestrzeni do geopoetyki* [ur. Konończuk, Elżbieta; Sidoruk, Elżbieta]. Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku. 11–25.
- Rybicka, Elżbieta. 2014. *Geopoetyka. Przestrzeń i miejsce we współczesnych teoriach i praktykach literackich*. Kraków: Universitas.
- Sack, Robert David. 1997. *Homo Geographicus: A Framework for action, Awareness and Moral Concern*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Skalica, Tomo. 2007. *Galijom oko svijeta (Putopisi Hrvata koji je prvi oplovio Zemlju)*. Slavonski Brod: Udruga građana Baština.
- Urry, John. 2007. *Spojrzenie turysty*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Visković, Velimir. 2001. Kulturni i politički kontekst Krležina putopisa *Izlet u Rusiju*. U: *Krležološki fragmenti. Krleža između ideologije i umjetnosti*. Zagreb: Konzor. 53–114.

China and Europe as geo(bio)graphic/auto(geo)biographical spaces. Croatian interwar experience

The subject of this presentation is two Croatian works of auto(geo)biographical character (with the emphasis of the author as a narrative subject and geographical space), two travel books created during the interwar times in which the European-Chinese encounter happened. In the text *Izlet u Rusiju: U Drezdenu (Mister Vu-San-Pej zanima se za srpsko-hrvatsko pitanje / Mister Vu-San-Pej is interested in the Serbian-Croatian question)* (1924) Miroslav Krleža creates a narrator that tries to explain to a Chinese the intricacies of European (especially South Slavic) identification and territorial issues, which becomes an opportunity to challenge the Eurocentric view of the world and to present a first-class self-criticism. Hrvoje Grgurić in his travel book entitled *Na Dalekom Istoku – uspomene našega dobrovoljca iz Sibirije, Mandžurije, Mongolije i Kine* (1931) introduces the reader in the mysteries of the Chinese cultural landscape. In both texts the auto(geo)biographical experience of space is (and remains) a clash with mystery and incomprehensible difference. A key role in the encounter and the familiarizing with the visited country are the guides – in Krležin's text it is a host that complicates and complicates; in Grgurić's text there are a few scholars of certain areas who skillfully explain and point to the author, and their role is to transfer knowledge as faithfully as possible. Nevertheless, in both cases, travelers conclude their experiences with a conclusion about the mystery and misunderstanding of the visited space, which confirms the argument about the domination of prejudice in the perception of the visited space.

Keywords: Miroslav Krleža, Hrvoje Grgurić, *homo geographicus*, Croatian travelogue, guides, cultural landscape

